

A handwritten signature in dark ink, reading "J.J. Cremer." The signature is written in a cursive style and is underlined with a long, horizontal stroke.

Ingezonden brief van J.J. Cremer in het Algemeen handelsblad van 6 april 1863.

De verblijfplaats van het handschrift is onbekend. De brief is gedateerd: 's-Gravenhage, april 1863.

1e druk in: Algemeen handelsblad, no. 9761, 6 april 1863. p. 1. Amsterdam: Gebroeders Diederichs, 1863.

2e druk in: Rotterdamsche courant, no. 85, 9 april 1863. Rotterdam: G. en C.A. van Reyn, 1863.

Ann de Redactie!

In uw geëerd Blad van den 31sten Maart 11. las ik eene aankondiging van mijn onlangs in 't licht verschenen werkje, getiteld: *Fabriekskinderen. Eene bede, doch niet om Geld*, naar aanleiding waarvan ik u beleefdlijk verzocht onderstaande regelen zoo spoedig mogelijk onder uwe rubriek Correspondentie te willen doen opnemen.

Het is m. i. een even groote dwaasheid wanneer de belletrist de wapens oprapt tegen de uitspraken der kritiek, als dat hij zich door een aithoudigen lof zou laten in slaap wiegen; blaam en lof heeft hij te wegen opdat hij er verder zijn voorbeeld mee doe. Ik wijk dan ook geenszins van mijne stelregels af, wanneer ik protest aanteecken tegen het begin der laatste alinea van de genoemde aankondiging, een protest ten volle gewettigd, dewijl het de waarheid moet verdedigen, de vreeslijkste waarheid in het belang van duizende ongelukkige kinderen. En dat protest het moet gehoord worden, gehoord door allen die na het lezen der *Fabriekskinderen* met de onderstelling van uw geëerden aankondiger zouden instemmen, dat door mij «de wonde te afzettelijk, en het kwaad met te donkere kleuren» geschilderd is.

Neen! is er eene aanmerking gegrond die te tegen mijn *Bede* ik spreek niet van haar kunstvorm) kan worden ingebracht, dan zou het deze zijn, dat de wonde niet afzettelijk genoeg, dat het kwaad niet te zwakke verwen gemaald werd.

En nochtans, men verdenkt mij van overdrijving!

Maar, dat mag de aankondiger niet, al puilt het voor zijn edel hart — hij mag het niet, waar hij in gebreke bleef te onderzoeken, zoo als ik het gedaan heb.

En na ik herhaalt het: waarheid, niets dan waarheid ligt aan mijn schrijven ten grondslag, *waarheid*, ofschoon ook niet in haar afzettelijke naaktheid. En de bewijzen er voor zij zijn niet verre.

Geloof gij mij niet, welnu bezoekt de Leidsche fabrieken, riep ik der regering en der volksvertegenwoordiging toe. Gaat er niet! roep ik nog eens tot allen die niet gelooven aan den moord die er gepleegd wordt aan die rampzalige kinderen. En, hebt gij geen last of geen tijd tot dat onderzoek, welnu, let dan op dat request van de *Leidsche* fabriekanten. Zij, zls zelfs hebben reeds mijn smeekbrief onderteekend en vragen om eene betere toekomst voor die armen, al kan het niet anders of eene wettelijke betingeling van het kwaad moet voor hen, in den aanvang althans, met moeite en opofferingen gepaard gaan; moeite en opofferingen, die echter al spoedig der Nederl. industrie ten zegen zullen zijn.

En, blijft er nog wantrouwen overig, ongeloofigen, werpt dan een blik in het Maart-Nommer van de *Gids*. Een man rijkelijk toegerust met wetenschap en talent, een man, wiens hart laide klopt voor onzietelijke philanthropie, hij schreef in dat Nummer een hoogst gewichtig, maar ijzingwekkend verhaal. *In 't Geel*, is dat stuk van Dr. S. Sv. Corenel getiteld. Leest dan, leest dan, godhartige twijfelaars! De Novellen-schrijver treedt gaarne op den achtergrond, nu hij zijne zending volbragt; hij was de boodschapper slechts van het lijden der arme fabriek-plaats en hare zusteren; maar de waker, die met een onvermoed geduld en met rusteloozen ijver toekde aan het krankbed der lijdenden; hij zal u meer zeggen, hij zal u overvloediger onderrigten, en, dit God zijn werk moge zegenen tot heil onzer arm, diep ellendige natuurgenoeten, dat is de vurige bede van Uw Dr.

Dit protest mag, desverkiezende, volgaarne door andere Bladen worden overgenomen.

's GRAVENHAGE, April 1863.

J. J. CREMER.

[Wij hebben niet willen weigaren hetbovenstaande stuk op te nemen, ofschoon wij het niet met den schrijver eens zijn en onze vroeger geuite meening daardoor niet is gewijzigd. Gaarne willen wij gelooven dat de feiten, welke schrijver vermeldt, werkelijk hebben plaats gehad, maar dit verhoort ons niet zijne schets wat donker gekleurd te blijven noemen. Wij doen dit te ver, omdat de schrijver eene wettelijke regeling wil uitlokken en dus niet eene uitzondering heeft willen schetsen, die zoodanige beperking der vrijheid niet zou regtvaardigen, maar blijkbaar de bedoeling had een denkbeeld te geven van den toestand, zoo als die vrij algemeen in onze fabriek-plaatsen wordt gevonden. Rm.]

Dit is een **ingezonden brief** uit 1863 waarin auteur J.J. Cremer fel reageert op kritiek over zijn werk over **fabriekskinderen**. Hij bestrijdt de bewering dat zijn weergave van de **kinderarbeid** overdreven zou zijn en stelt juist dat de werkelijkheid nog vele malen erger is. Cremer roept critici en beleidsmakers op om de schrijvende omstandigheden in de **Leidse fabrieken** met eigen ogen te aanschouwen. Hij benadrukt dat zelfs fabrikanten aandringen op **wettelijke maatregelen** om de jeugdige arbeiders te beschermen tegen uitbuiting. De redactie voegt een voetnoot toe waarin zij, ondanks hun bedenkingen bij zijn schrijfstijl, het belang van een **wettelijke regeling** erkennen. Deze brief vormde een onderdeel van het maatschappelijke debat dat uiteindelijk leidde tot het verbod op kinderarbeid in 1874.

In het maatschappelijke debat over fabriekskinderen speelden waarheid en de perceptie van overdrijving een centrale rol, waarbij de auteur J.J. Cremer fel reageerde op beschuldigingen dat hij de situatie te somber zou hebben voorgesteld.

De volgende punten vatten de rol van waarheid en overdrijving in dit debat samen:

- **De waarheid als fundament:** Cremer stelt nadrukkelijk dat "**waarheid, niets dan waarheid**" de grondslag is van zijn schrijven over de fabriekskinderen. Hij voert aan dat hij een "vreeselijkste waarheid" moet verdedigen in het belang van de lijdende kinderen.
- **Ontkenning van overdrijving:** Hoewel critici hem van **overdrijving** verdachten, wierp Cremer dit resoluut van zich af. Hij beweerde zelfs dat, als er al sprake was van een onjuiste weergave, hij de situatie eerder **te zwak had geschilderd** en dat de werkelijkheid nog veel "afzigtelijker" was dan hij kon beschrijven.
- **Oproep tot eigen waarneming:** Om de waarheid van zijn beweringen te staven, daagde hij de volksvertegenwoordiging en ongelovigen uit om zelf de **Leidse fabrieken** te bezoeken en met eigen ogen de "moord" op de kinderen te aanschouwen.
- **Ondersteuning door autoriteiten:** Cremer verwees naar de steun van **dertig Leidse fabrikanten** die zelf om wettelijke beteugeling van de misstanden vroegen, en naar het werk van **Dr. S. Sr. Coronel**, die volgens hem een "ijzingwekkend" maar "onziekkelijk" (onbevooroordeeld) feitelijk verslag van de situatie had gegeven.
- **Redactionele nuance:** De redactie van het *Algemeen Handelsblad* illustreerde het spanningsveld in het debat door te stellen dat, hoewel zij geloofden dat de vermelde feiten werkelijk hadden plaatsgevonden, zij de schets van Cremer nog steeds als "**donker gekleurd**" beschouwde

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 17 februari 2026.